

Adam baýadygyça wyždansyzlaşýarmy?

Category: Kitapcy, Psihologiýa, Publisistika

написано kitapcy | 26 января, 2025

Adam baýadygyça wyždansyzlaşýarmy? ADAM BAÝADYGYÇA
WYŽDANSYZLAŞÝARMY?

Surat: Ylham Enwerogly / «Şäherler we guşlar», 90×90 sm, 2012 ý.

Şu gün aňnyzy erbet aýňaldyp taşlajak gürrüňe giresim gelýär: baýlyk, baýamak, baýlygyň özüni alyp baryş ylmy.

Ruhlandyryjy bir gürrüň we soraglar bilen başlap bilerin: Baýlar has mähir-şepagatsyz, rehimsiz bolýarmy? Baýlar rehimsizdikleri üçin baý bolýarmy ýa-da baý bolandan soň rehimsiz bolýarlar? Ýa-da baý adamlar wyždansyzlaşýarmy? Rehim etme duýgusy sypyrylyp aýrylýarmy?

Surat: Ylham Enwerogly / «Şeytanlar», 100×110 sm, 2008 ý.

Kaliforniýanyb Berkli uniwersitetiniň psihologiýa bölüminiň ylmy-barlagçysy, şahslar bilen toparlaryň arasyndaky sosial ierargiýa, deňsizlik, duýgy gatnaşyklary boýunça ylmy-barlaglary bolan Paul Piffiň «Ted Talks» konferensiýasynda «Pul adamy üýtgedýärmí?» atly çykyşy bar. Şol çykyşy hökman görmegiňizi maslahat berýärim.

Paul Piff ýörite düzülen topar bilen bile adamlar baýadygyça olaryň durmuşynda nämeleriň üýtgeýändigini hakda ýedi ýyl bäri dowam edip gelýän barlaglaryny geçirdiler.

Piffiň pikiriçe nebis, isleg-arzuw, hondonbärsilik, hökmürowanlyk, rehimsizlik ýaly aýratynlyklar adamlaryň pul gazanmagyna täsir edip bilýär, emma zanny we ýaşayan şerti nähili bolanda-da, adamlaryň baýandan soň şular ýaly häsiýet aýratynlyklaryny görkezme mümkinçiligi artýar.

Paul Piff we onuň topary aşakda detallaryny görkezjek netijelerimizi «Monopol» oýnuny ulanyp geçiren synagy arkaly gazandy.

«Monopoly» bilýänsiňiz. «Gaharlanma, gardaş» («Kızma birader») oýnuny ýatladýar, ýöne ondan has sofistik. Oýunçylar aýry-aýry telekeçi ýaly hereket edýär. Gysgaça, «kapitalizmiň oýunlaşdyrylan görnüşi» diýsegem bolýar.

«Monopolyň» oýunçylary kassada goýlan belli bir möçberdäki pul bilen başlap, emläk satyn alyp, alan zadynynkireýne berip baýamaga synanyşýar.

Barlaglar ABŞ-nyň Berkli kampusynda çem gelen usulda saýlanan birnäçe gatnaşyja ikitaraplaýyn «Monopol» oýnuny oýnadyp geçirilipdir.

Piff synagynda iki synag ulanypdyr we 100 gezek gaýtalapdyr. Birinjisine 1000 dollar, her tapgyrda köp-köpden 100 dollar we bir gezek biye atmak mümkinçiligini beripdir.

Beýleki gatnaşyja ilki başda 2000 dollar, her tapgyrda köp-köpden 200 dollar, özüne gezek gelende iki gezek biye atmak mümkinçiligini beripdir.

Munuň netijesinde tebigy taýdan ikinji gatnaşyjy çakganlaşypdyr. Gatnaşyjylar oýun oýnap durka, Piffem olary içinden daşy görünmän daşyndan içi görünyän aýnanyň aňyrsyndan synlapdyr. Şol bir wagtyň özünde oýun wideoýazgy hem edilipdir.

Netijeler geň galdyryjy derejede gyzykly bolup çykýar. Şüweleňli atmosferada başlan oýunda ikinji oýunçy pullandygyça göwresiniň hereketi we mimikasy üýtgäp başlapdyr.

Ilki oturyşy üýtgeýän, hereketi gödeklesýän pully gatnaşyjy oýnuň gidýän ýerine eýemsiräp başlapdyr.

Oýun gidip durka eden belli-başly hereketiniňem birem garşydaşyny masgaralap gülmegi bolupdyr.

Wagt geçdigisaýy bije daşyny batly zyňmaga, pyýadany basyp oýnamaga dowam edipdir.

Oýny ortalaberende bolsa, garşydaş bilen gatnaşygyny kesip, onuň ýüzüne-de seretmändir. Has dogrusy, başga dünýäniň adamy ýaly hereket edipdir. Telim gezek gaýtalan bu synagyň hemmesinde Piff birmeňzeş netijeleri alypdyr.

Pullanýan tarap gopbamsyrap, çişip, tanar ýaly bolmandyr. Synagyň has jikme-jik netijelerini bolsa gezekli-gezegine şular ýaly düzüp bolar:

Bu ýerde bir synag geçirilýär we ýörite gurnalan «Monopol» oýnunyň ýüze çykaran zatlary hakykatdanam ruhlandyryjy bolup bilýär!

Surat: Ylham Enwerogly / «Ruh guşy we şaman», 50×50 sm, 2012 ý.

Oýun gyzyşdygyça pullanan oýunçynyň garyp oýunçynyň garşysyna:

- Gödek çemeleşýändigine;
- Garyp oýunça garşy mähir-şepagat duýgusynyň azalýandygyna;
- Üstün çykma motiwasiýasynyň artýandygyna;
- Egosynyň çişýändigine;
- «Pulum köp, hemme zady pula satyn almaga güýjüm bar» diýen ýaly öwnüp başlaýandygyna;
- Garyp oýunçy maddy kynçylyklardan ýaňa stolda goýlan puly görmeýärkä, pully oýunçynyň ähli puly sowup gutarýandygyna;
- Aldawçylykly oýnuň soňunda üstün çykan adamlaryň munuň şeýledigini bilenden soňam, hamana muny hakyky ýeňiş ýaly görýändigine şaýat bolunypdyr.

Surat: Ylham Enwerogly / «Ruhlar», 40×50 sm, 2008 ý.

Geçirilen barlagy sahabyndan beren «New Yorker» žurnalyna interwýu beren Piff «Elbetde, baýamak, baý bolmak adamlaryň şobada üýtgejegini aňlatmaýar, emma synaglar baýlaryň öz bähbitlerini has öňe tutýandygyny, hoşgylaw duýgularynyň azalýandygyny, özlerini kanunlardan we düzgün-tertíppen ýokarda görýändiklerini subut edýär» diýdi.

Çekilen bijäniň netijesinde aýratyn ýeňillikli oýunçylaryň birem üstünliklerini bijä we aýratynam özlerine döredilen ýeňilliklere baglanyşdyrmadyr.

Oýun strategiýalary, gelinýän kararlar, ukyp-başarnyklary barada aýdýarlar. Munuň beýle bolmagy adam aňynyň öz artykmaçlygyna bolan aýratynlygy nähili kabul edýändigini görkezýär.

Bärde möhüm jemgyýetçilik ierarhik many-da bar. Piff adamlaryň maddy hal-ýagdaýy gowulaşyp baýadygysaýy hoşgylawlylyk, rehim-şepagat duýgularynyň azalýandygyny we eýelik edýän zatlaryna özleriniň aňryýany bilen «mynasypdyklaryna» berk ynanyandyklaryny aýdýar.

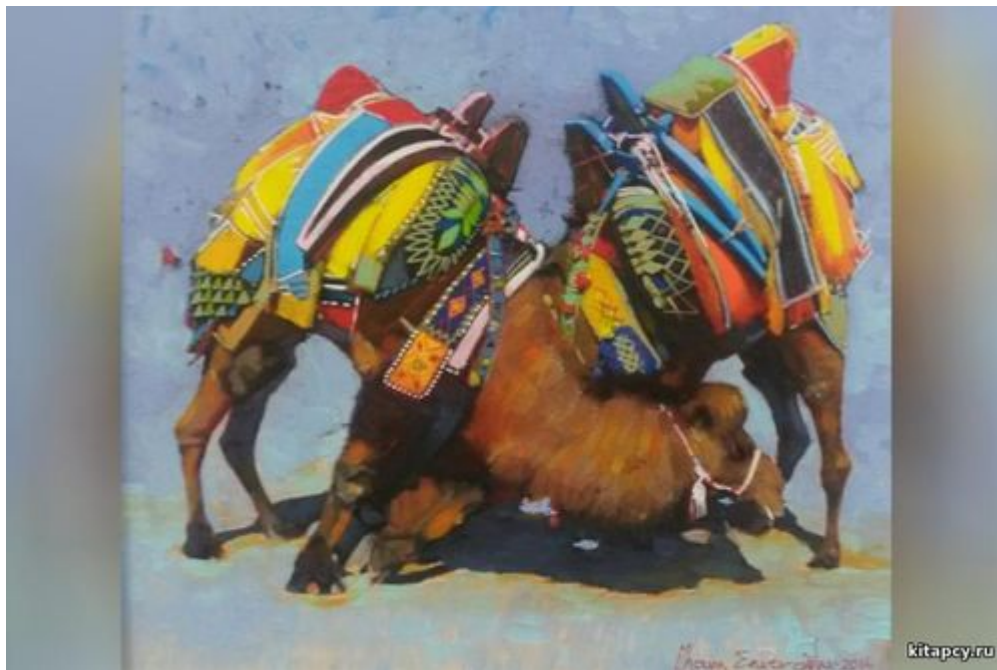
Paul Piff

Bu ierarhiki üýtgeşmeleriň üstünde işlän Piff adamyň baýadygyça mähir-şepagat, rehim, ýürek awama, ýakynlyk duýma, duýgudaşlyk bildirme ýaly duýgularynyň azalýandygyny subut edýär. Şeýle-de ol, adamlaryň baýadygyça bähbit we has köp zada eýe bolma isleginiňem şunuň bilen baglanyşyklylykda artýandygyny-da aýdýar.

Baýlygynyň artmagy bilen birlikde adamyň ýugrumyna zyýan berjek görnüşde üstünligiň yzynda ylgaýandygyna-da aýratyn üns bermek gerek.

Baýlygyň ýanynda ykdysady deňsizligiň artýan ýagdaýlarynda-da örän köp negatiw netije emele gelýär.

Baýlygyň döredýän narsistik çemeleşmeleri şekillendirýär, bulam narsisizmi şekillendirýän egosentrçi çemeleşmäniň we aýratynlyklaryň adamyň içinde bolan şertler we baglanyşyk bilen ýakyn gatnaşykdaýygy hakdaky pikiri goldaýar.

Surat: Ylham Enwerogly «Reňkler we düýeler», 50×50 sm, 2008 ý. Işiň özüni alyp baryş taraplaryna seredip geçdik, aslynda baýlygyň nämedigi hakda gyzykly timsaly hem gürrüň bersem gowy bolar.

«Gyzym saňa aýdaýyn, gelnim sen düşün». Gadym-gadym zamanlarda bir hökümdar ýaşap geçipdir. Onuň ummasyz uly baýlygynyň bardygyny dünýäde bilmeýän ýok eken.

Hökümdar nirä gitse, baýlygynyň bir bölegini äkidipdir we bulary ile güjeňlemekden lezzet alypdyr.

Hökümdaryň durmuşda ýeke-täk ynanyan dana mugallymy bolupdyr. Günlerde bir gün ol mugallymy bilen söhbet edip otyrka, şu soragy beripdir:

– Sen arşyň syryna aň edip bilýän, ylmyň aňyrsyna çykan adam. Adamlar ha hökümdar ýaly güýçli bolsun, ha urşujylar ýaly mertebeli, hemmesi seniň öňünde dyza çöküp, agzyňdan çykjak ýeke söze garaşýarlar. Dek häzir menem seniň ýaly dana adamyň pikirini bilesim gelýär, meniň hökümdarlygym we baýlygym hakda näme aýdyp biljek?

Pähimdar bu soragyň jogabyny hökümdaryň göni gözünüň içine seredip beripdir:

– Aýdaly, sen häzir epgek sowrup duran uç-gyraksyz çölde barýarsyň. Suwsuzlykdan agzyň kepäp, ölmäň bəri ýanynda dursyň. Şol wagtam bir ýerden men peýda bolup bir kürüşge suw

berem, baýlygyň ýarsyny berermiň?

Hökümdar:

– Hökman bererin – diýipdir.

Pähimdar ýene sorag beripdir:

– Biraz wagt geçdi diýeli, ýene teňneligiz artdy, size äberjek soňky kürüşgäme baýlygyň galan ýarsynam berermiň?

Hökümdar biraz oýlanyp, yzyndanam:

– Hawa, ölmejek bolsam, bermeli bolaryn – diýipdir.

Isleýän jogabyny alan pähimdar ýaşuly gülüpdür-de, şeýle diýipdir:

– Onda siziň baýlygyňyzy ile güjeňläp, öwnüp ýörmegiňiziň hiç hili manysy ýok. Sebäbi, siziň baýlygyňyzyň bar agramy iki kürüşge suw!

Ýagny, biziň ýokarda bar aýdan gürrüňimiz şu tymsalda jemlenýär.

Hemmäňize şuny aýdasym gelýär:

Biz size pikir etmäh diýemzok, güýmenje hökmünde pikir ediberiň. Özem indiki ýylam pikir edip biler ýaly uludan pikir ediň!

Surat: Ylham Enwerogly / «Guşlar», 80×80 sm, 2014 ý.

* * *

• Bu makalada suratlary bilen bizi ruhlandyran Ylham Enwerogly

kimdir?

1970-njy ýylda Azerbaýjanda dünýä inen hudožnik Ylham Enwerogly 1989-njy ýylda Azerbaýjanyň Döwlet Şekillendiriş sungaty mekdebini tamamlandan soň Azerbaýjanyň Arhitektura we gurluşyk inženerleri unwersitetiniň arhitektura fakultetini okap gutardy.

1995-nji ýyldan bäri ylym-bilim, sungat karýerasyny Türkiýede dowam etdiren Enwerogly Orta Aziýanyň çuňluklaryndan Anadola uzaýan kökli-damarly türk medeniýetiň DNK kodlaryny çözmäge synanyşýan ýaly mifologiki simwollar bilen reňkleriň, biçüwleriň, öýjükleriň äheñini döwrebap abstraktlar bilen berýär.

Enwerogly ýaşap ýören ýurdumyzyň medeni birikmesinden täsirlenen döredijilik gözleglerinde döwrebap türk suratynda bolmaly gymmatlyklary derňew astyna alýar.

Ýurduň içinde we daşynda otuza golaý şahsy sergi açan we ýüze golaý halkara sergä gatnaşan, birnäçe halkara baýraklaryň eýesi professor Ylham Enwerogly Konýanyň Seljuk uniwersitetiniň sungat fakultetinde mugallym bolip işleýär.

Geçen ýylyň «Şaman dogasy» atly surat sergisinde Enwerogly Orta Aziýanyň kalbyndan Anadola uzaýan kökli medeniýetiň hekaýatçyl-mifiki simwollar bilen stilini, reňkini, çyzgysyny, öýjükleriň utgaşygyny döwrebap abstraktlar bilen tomaşaçysynyň

dykgatyna ýetirýär.

Enweroglynyň eserleri geografiki häsiýetli eserlerdir. Şamanistik çeşmeli nusgadan obrazly, metaforaly, tapawutlanýan sematikalary suratlaryndaky «patchwork» ýaly bize taryhy açyp görkezýär: Nireden geldik? Nirä barýarys?

Enwerogly çeken suratynda iki müň öňki döwürdäki ýaly, ylla şamanlar mysaly gymmatlyklar zynjyryny «mistiki» röwüşler bilen abstraktlaşdyrýardy.

Meniň pikirimçe bu suratlarda birinji üns bermeli zat Ylham Enweroglynyň öz ruhy ahwaly. Ol Orta Aziýa, Azerbaýjan, Eýran, Türk çeşmelerini öz suratkeşlik zehininde bolan şaman ruhy we kimligi bilen birleşdirýär.

Şaman estetikasyna goldanýan özboluşlylygy we döreden eserleri tematiki taýdanam, plastiki gymmatlyklar taýdanam ikerjiňli görnüşde geljek suraty ýaly, tradisiýanyň täze beýan ediş hilindendi.

Hudožnigiň kämilleşdiren özboluşly tärleri, tomaşaça hödürleýän täze we tapawutly simwollar arkaly häzirki wagtyň plastiki sungatlarynyň sazlaşygyny we gymmatlyklaryny gözden salman döwürdeş düşündirişleri öz içine alýar.

Umuman aýdanda Enweroglynyň çeken suratlary bize geçmişden şu güne gelen medeni «ykbaly» hödürleýär.

Professor Ugur BATY / @ugurbati

Anna 08.12.2023 ý. Publisistika